

С.М. Дмитрієва,

завідувачка кафедри загальної, вікової

та педагогічної психології, к.психол.н., доцент

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

О.Дмитрієнко,

студентка 2-го курсу

(Житомирський державний університет імені Івана Франка, ФПДО)

ДІАГНОСТИКА ТА КОРЕКЦІЯ ГОТОВНОСТІ ДИТИНИ ДО НАВЧАННЯ У ШКОЛІ ЯК УМОВА ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ ШКІЛЬНОГО ПСИХОЛОГА

На сучасному етапі розвитку педагогічної та психологічної думки у нашій країні однією з найбільш актуальних являється проблема готовності дітей до шкільного навчання.

Одним із обов'язків сім'ї і дошкільних установ є підготовка дітей до школи, від чого залежатимуть їхні успіхи в навчанні, подальший розвиток. Як правило, діти, які у старших дошкільних групах розуміють, що їх чекає у школі, володіють необхідними для навчання у ній навичками, легко вживаються у шкільне середовище. Однак не всі з них безболісно долають цей етап, що виявляється передусім у незадовільній їх успішності. Причина цього здебільшого в психологічній невідповідності до навчання в школі.

Сьогодні діти потрапляють до школи, як правило, минаючи всі можливі варіанти підготовки. Тоді основне навантаження з підготовки дошкільника до процесу навчання лягає на педагогів початкових класів та шкільних психологів.

Проблема психологічної готовності до школи останнім часом стала дуже популярною серед дослідників різних спеціальностей. Психологи, педагоги, фізіологи вивчають і обґрунтовують критерії готовності до

шкільного навчання, сперечаються про вік, з якого найдоцільніше починати навчання дітей в школі.

Бурхливий інтерес до вказаної проблеми виник в нашій країні в результаті переходу на навчання з шести років, що привело до масових фізіологічних, педагогічних, психологічних проблем, що виникли при навчанні шестирічок.

Під психологічною готовністю до шкільного навчання розуміється необхідний і достатній рівень психічного розвитку дитини для освоєння шкільної навчальної програми в умовах навчання в колективі однолітків. Психологічна готовність дитини до шкільного навчання - це один з найважливіших підсумків психічного розвитку в період дошкільного дитинства [6]. Високі вимоги життя до організації виховання і навчання змушують шукати нові, більш ефективні психолого-педагогічні підходи, націлені на приведення методів навчання у відповідність з вимогами життя. У цьому сенсі проблема готовності дошкільнят до навчання в школі набуває особливого значення. З її рішенням пов'язано визначення цілей і принципів організації навчання і виховання в дошкільних установах. Від її рішення залежить успішність подальшого навчання дітей у школі.

Психологічна готовність до навчання у школі розглядається як комплексна характеристика дитини, яка розкриває рівні розвитку психологічних якостей, що є найважливішими передумовами для нормального включення до нового соціального середовища і для формування навчальної діяльності.

Готовність дитини до школи в царині розумового розвитку включає кілька взаємопов'язаних сторін. Дитині, що вступає до першого класу, необхідний певний запас знань про навколишній світ: про предмети та їхні властивості, про явища живої і неживої природи, про людей, їхню працю та інші сторони суспільного життя, про те, "що таке добре і що таке погано", тобто про моральні норми поведінки. Але важливий не стільки обсяг цих

знань, скільки їх якість - міра правильності, чіткості і узагальненості уявлень, що склалися в дошкільному дитинстві.

Особливе місце в психологічній готовності дитини до школи займає оволодіння спеціальними знаннями і навичками, які традиційно відносяться до власне шкільних, - грамотою, лічбою, розв'язанням математичних задач. Початкова школа розрахована на дітей, які не одержали спеціальної підготовки, і починають навчання з самого початку. Тому не можна вважати відповідні знання і навички обов'язковою складовою готовності дитини до шкільного навчання. Разом з тим значна частина дітей, які вступають до першого класу, вміє читати, а лічбою тією чи іншою мірою володіють всі діти. Оволодіння грамотою і елементами математики в дошкільному віці може впливати на успішність шкільного навчання. Позитивне значення має утворення у дітей загальних уявлень про звукову сторону мови та її відмінність від змістової сторони, про кількісні відношення речей та їх відмінність від предметного значення цих речей. Допоможе дитині вчитися у школі і засвоєне поняття числа, деяких інших початкових математичних понять [10].

Що стосується навичок читання, лічби, розв'язання задач, їх корисність залежить від того, на якій основі вони побудовані, наскільки правильно сформовані. Так, навичка читання підвищує рівень готовності дитини до школи тільки за умови, що вона будується на базі розвитку фонематичного слуху й усвідомлення звукового складу слова, а саме читання є злитим чи поскладовим. Читання по літерах, яке нерідко зустрічається у дошкільників, ускладнить роботу вчителя, оскільки дитину доведеться переучувати. Так само і з лічбою - досвід виявиться корисним, якщо спиратиметься на розуміння математичних відношень, значення числа, і некорисним чи навіть шкідливим, якщо лічба засвоєна механічно.

Про готовність до засвоєння шкільної програми свідчать не самі по собі знання і навички, а рівень розвитку пізнавальних інтересів і пізнавальної діяльності дитини. Загального позитивного ставлення до школи і до навчання

недостатньо для того, щоб забезпечити стійке успішне навчання, якщо дитину не приваблює сам зміст одержуваних у школі знань, не цікавить те нове, з чим вона знайомиться на уроках, якщо їй не подобається сам процес пізнання. Пізнавальні інтереси складаються поступово, протягом тривалого часу і не можуть виникнути відразу при вступі до школи, якщо в дошкільному віці їх вихованню не приділяли достатньої уваги. Найбільші труднощі в початковій школі відчувають не ті діти, які мають до кінця дошкільного віку недостатній обсяг знань і навичок, а ті, що проявляють інтелектуальну пасивність, у яких відсутнє бажання і звичка думати, розв'язувати задачі, прямо непов'язані з якоюсь ігровою чи життєвою ситуацією, яка цікавить дитину. Для подолання інтелектуальної пасивності необхідна поглиблена індивідуальна робота з дитиною [2].

Важливе значення має орієнтування дитини в просторі і часі. Буквально з перших днів перебування у школі дитина отримує вказівки, які неможливо виконати без урахування просторових ознак речей, без знання напрямків простору. Уява про час і відчуття часу, вміння визначити, скільки його пройшло, - важлива умова організованої роботи учня в класі, виконання завдань у вказаний термін.

Особливо високі вимоги школа ставить до мислення дитини. Дитина повинна вміти виділяти істотне в явищах навколишньої дійсності, вміти порівнювати їх, бачити подібне і відмінне; вона повинна навчитися міркувати, знаходити причини явищ, робити висновки.

Ще один бік психічного розвитку, що визначає готовність дитини до шкільного навчання, - це розвиток мови - володіння вмінням зв'язано, послідовно, зрозуміло для оточуючих описати предмет, картинку, подію, передати хід своїх думок, пояснити те чи інше явище, правило.

Важливий бік психологічної готовності до школи - достатній рівень вольового розвитку дитини. У кожної дитини цей рівень виявляється по-різному, але типовою рисою, яка відрізняє дітей шести-семи років, є підпорядкування мотивів, яке дає дитині можливість керувати своєю

поведінкою і яке необхідне для того, щоб відразу ж, прийшовши до школи, включитися до спільної діяльності, прийняти систему вимог, які ставляться школою і вчителем [5].

Зі вступом дитини до школи наступає абсолютно новий етап її життя і до цього етапу вона повинна бути достатньо підготовлена. Перш за все, дитина повинна бути готовою виконувати серйозну діяльність, що дає їй не тільки нові права, але і покладає нелегкі обов'язки. Маленький школяр має право розраховувати на пошану тих, що оточують його на учбових заняттях і сам зобов'язаний систематично виконувати всі завдання вчителя, поводитися відповідно до шкільних правил незалежно від того, хоче він цього в даний момент чи ні.

Більшість дітей, що досягають семирічного віку, прагнуть до положення школяра, але не у всіх випадках вони достатньо ясно уявляють собі, в чому це положення полягає. Іноді їх привертає чисто зовнішня сторона справи — хочеться мати портфель, бути великим, отримувати відмітки і т.п. По-справжньому готовою до положення школяра виявляється така дитина, яку школа привертає не зовнішніми аксесуарами, а можливістю отримувати нові знання, тобто дитина з достатньо розвинутими пізнавальними інтересами. Тільки на цій основі діти виявляються здатними достатньо відповідально ставитись до своїх шкільних обов'язків. Проте одного бажання бути школярем і серйозного ставлення до навчання виявляється недостатньо: адже потрібно ще зуміти підпорядкувати цьому бажанню, цьому ставленню ситуативні спонуки, примусити себе бути уважним на уроці, вивчати деколи нудні правила, наполегливо обдумувати розв'язки важкої задачі. Іншими словами, майбутньому школяреві необхідно доволіно управляти своєю поведінкою, зокрема, своєю пізнавальною діяльністю, впливом її на рішення учбових задач. А це стає можливим, якщо у дитини склалася ієрархічна система мотивів, що дозволяє підпорядковувати особистісні спонуки більш значимим стійким цілям і намірам [15].

Сучасна школа не починає навчання з нуля. Вона розраховує на те, що діти приходять в 1 клас з достатнім рівнем знань і навичок, а головне — з розвиненим сприйняттям і мисленням, що дозволяє систематично спостерігати явища, що вивчаються, виділяти в них істотні особливості, міркувати і робити висновки. Це пред'являє певні вимоги до рівня розумового розвитку дитини, яка повинна володіти планомірним і розчленованим сприйняттям, елементами теоретичного ставлення до матеріалу, що вивчається, узагальненими формами мислення і основними логічними операціями, смисловим запам'ятовуванням. Крім того, дитина повинна володіти початковими вміннями в сфері учбової діяльності (увагою не до результату, а до самого способу виконання учбових завдань, самоконтролем і тощо).

З приходом в школу дитина відразу ж потрапляє в групу однолітків, які зайняті загальною серйозною справою. Це істотно відрізняє шкільну групу від групи дитячого садку. Взаємини між школярами будуються на іншій основі, ніж в дитячому садку — положення дитини в класі визначається іншими критеріями, перш за все, її успіхами в навчанні. Для того, щоб в цих умовах зуміти увійти в колектив, дитині необхідно володіти достатньо гнучкими способами встановлення взаємостосунків з іншими дітьми, розвиненою товариськістю.

Легко побачити, що психологічна готовність до школи, яку б її сторону ми не взяли, є підсумком всього попереднього психічного розвитку дитини, результатом всієї системи виховання і навчання в сім'ї і дитячому садку. Якості, необхідні для успішного навчання, виникають не відразу. Вони формуються поступово, починаючи буквально з моменту народження. Потрібно підкреслити значення, яке мають для формування цих якостей такі дитячі види діяльності, як гра, малювання, конструювання та ін. Адже саме в них вперше виникають суспільні мотиви поведінки, складається ієрархія мотивів, формуються і удосконалюються дії сприйняття та мислення, розвиваються взаємини між дітьми. Звичайно, це відбувається не само собою,

а при постійному керівництві діяльністю дітей з боку дорослих, які передають підростаючому поколінню досвід суспільної поведінки, повідомляють необхідні знання і виробляють навички. Деякі навички можуть бути сформовані тільки в процесі систематичного навчання дошкільника на заняттях — це елементарні уміння в сфері учбової діяльності, достатній рівень продуктивності пізнавальних процесів.

Традиційно виділяються три аспекти шкільної зрілості: інтелектуальний, емоційний і соціальний. Під інтелектуальною зрілістю розуміють диференційоване сприйняття (перцептивну зрілість), що включає виділення фігури з фону; концентрацію уваги; аналітичне мислення, виражається в здатності усвідомлення основних зв'язків між явищами; можливість логічного запам'ятовування, уміння відтворювати зразок, а також розвиток тонких рухів руки і сенсомоторна координація. Можна сказати, що інтелектуальна зрілість, що розуміється таким чином, істотною мірою відображає функціональне дозрівання структур головного мозку [12].

Емоційна зрілість в основному розуміється як зменшення імпульсивних реакцій і можливість тривалий час виконувати не дуже привабливе завдання. До соціальної зрілості відноситься потреба дитини в спілкуванні з однолітками й уміння підпорядковувати свою поведінку законам дитячих груп, а також здатність виконувати роль учня в ситуації шкільного навчання.

На підставі виділених параметрів створюються тести визначення шкільної зрілості.

У психологічній підготовці дітей до школи важливу роль грає спеціальна виховна робота, яка ведеться в старшій і підготовчій групах дитячого саду. Але вона повинна бути не спробою надання швидкої допомоги, а спиратися на всі попередні досягнення в психічному розвитку, тому що не може бути нічого шкідливішого, ніж напружувати пам'ять дітей великою кількістю розрізнених відомостей або механічне вдовблювання навичок читання і лічби. Зовсім інша справа, коли діти отримують узагальнені і систематизовані знання, коли їх навчають орієнтуватися в

нових сферах дійсності (у кількісних відносинах речей, в звуковій матерії мови) і організовують оволодіння навичками на цій широкій основі. В процесі такого навчання у дітей виробляються ті зачатки теоретичного підходу до дійсності, які дадуть їм можливість в майбутньому свідомо засвоювати будь-які знання [8].

Вчителям важливо усвідомлювати, що рівень психологічної готовності кожної дитини до навчальної діяльності у шкільних умовах - важливий чинник успішної адаптації і подальшої ефективної навчальної діяльності.

Відомі дослідники Г.С. Костюк, О.В. Запорожець наголошували, що розвиток дитини має певну послідовність і логіку [9]. Його не варто штучно прискорювати, форсувати, але дуже важливо у кожний період забезпечувати такі умови, у яких найповніше розвивалися б саме ті психологічні здібності, якості, процеси, які є характерними для даного віку. Тобто, готуючи дитину до школи, не варто дбати про штучну акселерацію її розвитку. Доцільно сприяти ампліфікації, тобто якнайповнішому розвитку і збагаченню тих психологічних функцій, які є специфічними саме для цього періоду, які в цьому періоді виникають, закладаються, розвиваються, формуються.

Проблема готовності дитини до школи була сформульована кілька десятиліть назад (хоч як шкільна проблема – існувала, мабуть, завжди) у зв'язку із зміною термінів початку систематичного навчання. Вона виникла не тільки в нашій країні, але практично у всіх країнах Європи. Тоді і почали визначати, в якому віці краще розпочинати навчання.

Пропонувалось і пропонується зараз немало способів визначення готовності дитини до навчання. Одні вчені і спеціалісти вважали достатнім критерієм досягнення певного ступеня морфологічного розвитку, інші пов'язували готовність з розумовим розвитком, треті вважали за необхідну умову певний рівень психічного, і перш за все особистісного, розвитку. Тому в реальній практиці, педагогічній і психологічній науках й досі існують розбіжності щодо розуміння понять “підготовка до школи”, “готовність до школи”, “шкільна зрілість”, “психологічна готовність до школи”.

Важливо, щоб дитина йшла у школу фізично готовою: була фізично розвиненою, здоровою. Але необхідна також і психологічна готовність, яка визначається тією системою вимог, що ставить школа перед дитиною. Вони пов'язані, як показують дослідження, із зміною соціальної позиції дитини в суспільстві, а також із специфікою навчальної діяльності в молодшому шкільному віці. Конкретний зміст психологічної готовності не є постійним, змінюється і збагачується. Як можна визначити, хто з дітей готовий, а хто не готовий до школи? Яким є найбільш загальний критерій психологічної готовності?

Психологами доведено, що в дітей, не готових до систематичного навчання, важче і триваліше проходить період адаптації, пристосування до школи; в них частіше виявляються різноманітні труднощі в навчанні; серед них значно більше невстигаючих, і не тільки в першому класі.

Відомо, що більше половини «неготових» до школи дітей мають низьку успішність, а це означає, що визначення ступеня готовності є одним із шляхів попередження невстигання. «Неготовність» для вчителя – сигнал, який показує необхідність пильної уваги до учня, пошуку ефективніших засобів і методів навчання, індивідуального підходу, який би враховував особливості і можливості дитини. За даними лікарів, у значної частини дітей психологічна неготовність поєднується з недостатньою функціональною готовністю організму.

Спостерігаючи за молодшими школярами, аналізуючи описи неготових до школи учнів, Г.Г. Кравцов, О.Є. Кравцова виділяють три основні сфери, де є психологічні труднощі і проблеми [2], [11].

Перша група труднощів пов'язана з нерозумінням дітьми специфічної позиції вчителя, його професійної ролі. Вчитель – не просто доросла людина, яка розповідає цікаву історію, вся його діяльність підпорядкована завданню дати дітям знання, навчити їх. Нерозуміння цього утруднює сприймання дитиною запропонованого завдання як навчального, перешкоджає виділенню навчальної проблеми.

Друга група труднощів пов'язана з недостатнім розвитком спілкування і здатності взаємодіяти з іншими дітьми. Це обумовлено самою сутністю навчальної діяльності. Навчальна діяльність – діяльність колективна. Індивідуальна навчальна діяльність є надбанням того, хто вже навчився вчитися. Першокласникам це ще не під силу.

Третя група труднощів пов'язана із специфічним ставленням дошкільника до самого себе, до своїх можливостей і здібностей, до своєї діяльності та її результатів [2].

Виділені три групи труднощів є найбільш важливими, первинними для психологічно неготових до школи дітей.

Тому для дітей, які мають низький рівень сформованості психологічної готовності до школи, складається корекційна програма, що включає в себе розвиваючі ігри, які дозволяють просунути вперед психічний й особистісний розвиток дітей і орієнтуватися в міжособистісній взаємодії з однолітками для створення спільної діяльності.

Корекційно-розвиваючі заняття повинні сприяти оволодінню дитиною основними компонентами інтелектуальної діяльності: мотиваційно-орієнтовним (уміння прийняти інструкцію в повному обсязі), операційним (способи дії, досягнення результату), контрольно-оцінним (вміння проконтролювати хід роботи та адекватно оцінити її результати). Від того, як зуміє педагог-психолог організувати корекційні заняття, використовувати різні види діяльності, значною мірою залежить їхня ефективність.

Результати корекційної роботи можуть виявлятися в дитини в процесі роботи з нею, до моменту завершення психокорекційного процесу і протягом тривалого часу після закінчення занять.

Таким чином, психологічна готовність дитини 6-річного віку до навчання в школі є важливою психолого-педагогічною проблемою. Її вирішення пов'язане із чітким визначенням цілей і принципів організації навчання й виховання в дошкільних закладах. У той же час її рішення залежить від системного підходу до розв'язання проблеми, врахування

комплексу фізіологічних, психологічних, соціальних та внутрішньо-сімейних чинників.

Під готовністю до шкільного навчання розуміється необхідний і достатній рівень психічного та соціального розвитку дитини для освоєння шкільної навчальної програми. Це один із найважливіших підсумків психічного розвитку особистості в період дошкільного дитинства. Основною метою визначення педагогічної готовності до шкільного навчання є профілактика шкільної дезадаптації.

Створення сприятливого середовища у школі та вплив на домашню атмосферу дитини є найголовнішими завданнями вчителя в перші місяці перебування дитини у школі. Для цього потрібно забезпечити виконання наступних напрямків роботи:

1. виявлення шкільного статусу дитини;
2. педагогічну діагностику навчального потенціалу дитини;
3. вивчення та аналіз сімейного статусу дитини;
4. робота з дітьми, які потребують спеціальної допомоги;
5. педагогічне консультування та психолого-педагогічний всеобуч батьків [12].

З метою педагогічної корекції рівня підготовки недостатньо підготовлених дітей використовуються такі форми роботи:

1. навчання батьків навичкам корекційної роботи зі своїми дітьми;
2. організація літньої школи;
3. спеціальні заняття у другій половині дня [там же].

Розв'язання проблеми підготовки дитини до навчання в школі потребує забезпечення наступності у роботі дитячого садка і школи. Для цього у підготовці дітей до школи у процесі дошкільної освіти виділяють анатомо-фізіологічний, психолого-педагогічний, педагогічно-організаційний аспекти, спрямовані на забезпечення відповідно фізичної і фізіологічної, педагогічної та соціальної підготовки дитини до шкільного навчання.

Навчати і виховувати дитину потрібно спільними зусиллями, що актуалізує необхідність налагодження тісної співпраці також і між батьками, вихователем та вчителем початкових класів. При цьому відповідати вимогам школи означає не просто задовольнити конкретні вимоги щодо знань і вмінь дітей, а насамперед забезпечити той рівень наступності у роботі родини і школи, який ґрунтується на єдності завдань виховання в усіх його ланках.

Розумове виховання від самого початку має бути спрямованим на виховання особистості дитини, на залучення дитини до найважливіших людських цінностей.

Щоб дитина добре й охоче вчилась, їй має бути цікаво, будь-яка справа має її захоплювати, бути потрібною, дарувати радість, насолоду, естетичне задоволення, розкривати моральний сенс тієї чи іншої роботи.

Саме тому з перших днів перебування шестирічних учнів у школі вчитель має подбати про те, щоб відвідування школи для дитини не було обтяжливим, щоб учень формував пізнавальний мотив навчання, який домінував би у подальшому навчанні.

Що стосується фізичної готовності дітей до школи, то нормально розвинуті здорові діти досить швидко пристосовуються до нових умов: виявляють належну працьовитість, легко відновлюють сили після короткого спочинку. Ослаблені ж і з вадами здоров'я швидко втомлюються, сильніше виснажуються. І хоча поступово всі при звичаються до шкільного режиму, навчаються працювати певним чином, але одним це дається набагато легше, ніж іншим.

Виходячи з усього вищенаведеного, варто підкреслити, що діти, які саме у 1 класі нормально ввійшли у шкільне життя, успішно виконували завдання вчителя, переживали задоволення від своїх успіхів, як правило, успішно навчаються не тільки в початковій, а й в основній та старшій школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Гуткін Н.И. Психологічна готовність до школи. - М.: Освіта, 1996.
2. Кравцова Е.Е. Психологічні проблеми готовності дітей до навчання в школі. - М., 1983.
3. Особливості психічного розвитку дітей 6 – 7- літнього віку / Під ред. Д.Б. Ельконіна, А.Л. Венгера. - М., 1988.
4. Венгер А.Л. Венгер Л.А. Готов ли Ваш ребенок к школе? - М.: Ваклер, 1994. - 112 с.
5. Венгер А.Л. Психологическая готовность ребенка к школе // Вопросы психологии. - 1984. - № 4. - С. 24-33.
6. Гільбух Ю.З., Коробко С.Л., Кондратенко Л.О. Визначення психологічної готовності дитини до шкільного навчання // Початкова школа. - 1988. - №7. - С. 5-18.
7. Головань Н.О. Вікові особливості дітей шестирічного віку та їх діагностика // Навчання і виховання шестирічних першокласників. - К.: Освіта, 1990. - С. 52-67.
8. Готовність дитини до навчання / Упоряд. Максименко С.Д., Максименко К.С., Главник О.П. - К.: Мікрос-СВС, 2003. - 94 с.
9. Запорожец А.В. Педагогические и психологические проблемы всестороннего развития и подготовки детей к школе // Дошкольное воспитание. - 1977. - №10. - С. 45-49.
10. Запорожец А.В. Интеллектуальная подготовка детей к школе // Дошкольное воспитание. - 1977. - № 10. - С. 12-13.
11. Кравцова Е.Е. Психологические проблемы готовности детей к обучению в школе. - М.: Педагогика, 1991. - 96 с.
12. Маркова А.К., Лидерс А.Г., Яковлева Е.Л. Диагностика и коррекция умственного развития в школьном и дошкольном возрасте. - Петрозаводск, 1992. - 148 с.

13. Олійник В.Ф., Максименко С.Д. Емоційно-виховний розвиток першокласників // Навчання і виховання шестирічних першокласників. - К.: Освіта, 1990. - С. 45-68.
14. Розвиток пізнавальних процесів дитини / Упоряд. Максименко С.Д., Маценко В.Ф., Главник О.П. - К.: Мікрос-СВС, 2003. - 96 с.
15. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи. - К.: Абрис, 1999. - 384 с.